

bilimname XXX, 2016/1, 27-50
Geliş Tarihi: 07.01.2016, Yayın Tarihi: 22.04.2016

HADİSTE TELFİK: METİN EKSENLİ BİR ARAŞTIRMA

Süleyman DOĞANAY
Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
sdoganay@erciyes.edu.tr

Öz

Temel anlamı birleştirmek ve eklemek olan telfik sözcüğü, Usûl-i Fıkıh ve Furû-i Fıkıh ilminde farklı bir anlama sahip olmakla birlikte, Hadis ilminde de terim anlamında kullanıma sahiptir. Hadis ilminde telfik, aynı konudaki farklı hadislerin birleştirilerek tek hadismiş gibi rivayeti şeklinde kullanıma ilave olarak, farklı isnad ve lafızlarla rivayet edilen bir hadisin isnad ve metinlerinin birleştirilmesi anlamına da gelmektedir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, telfikin hem sened hem de metinle ilgili boyutları mevcuttur.

Telfik sözcüğüne dair zikretmiş olduğumuz bu anlam alanlarını telfikin uygulanış şekilleri başlığı altında ayrıca ele aldık. Telfik'in aynı konudaki farklı hadislerin birleştirilerek tek hadismiş gibi rivayeti şeklindeki anlamını merkeze alarak, makalemizin konusunu sınırlandırmış olduk. Sınırlandırma dâhilinde, telfikin senedle ilgili boyutlarını çalışmamızın dışında tutup, birbirinden farklı hadislerin metinlerinin birleştirilmesi ve rivayetini dikkate alıp araştırmamızı sürdürdük. Bu bağlamda, âlimlerin hadiste telfike ilişkin görüş ve değerlendirmelerini aktardıktan sonra, hadis literatürü içerisinde yaptığımız taramalardan elde edilen metin eksenli telfik örneklerine ve bunların tenkidine yer verdik.

Anahtar kelimeler: İsnad, Metin Tenkidi, Rivayet Lafızları, Telfik, Tahric Kitapları.

TALFIQ IN HADITH: A TEXT-BASED RESEARCH

Abstract

The word “*talfiq*,” whereof the basic meaning is to combine and add, despite having different meaning in *Usûl al-fiqh and furu' al-fiqh*, has the technical use in the hadith. Although *talfiq* used in the sense of combining the various ahadith on the same subject and narrating them as a single hadith, it means combining the sanad (chain of narrators) and the texts of a hadith has been narrated with different sanad and texts. As it is understood from the descriptions, *talfiq* has the dimensions relating with both sanad and text.

We tackled these meaning areas mentioned under the title of the application forms of *talfiq* as well. We have limited the subject of our article, by locating it's the meaning of narrating of the various ahadith on the same subject as a single hadith to center. Within this limitation, we continued our research by keeping out the dimensions of *talfiq* relating

with sanad and taking into account the combination of hadith texts are different from one another and its narrative. In this context, after giving scholars' the views and assessments concerning *talfiq*, we have given place the examples of text-axis *talfiq* and the criticism of them have been achieved from our researches in the hadith literature.

Keywords: Isnad, Text Criticism, The Narrative Words, Talfiq, Takhrij Books.

Giriş

Telfik, usul-i fıkıh ve furû-i fıkıh'a ilişkin bir terim olmakla birlikte, Hadis ilminde de ıstılâhî anlama sahiptir. İleride görüleceği üzere, telfikin hadisler özelinde çeşitli şekillerde kullanımı söz konusudur. Bu kullanım şekilleri dikkate alındığında, terimin senedle ilgili boyutlarına ilaveten, metinle ilgili boyutları da bulunmaktadır. Çalışmanın hacmini dikkate alarak, makalemizde telfikin metinle ilgili boyutlarını inceleyeceğiz. Terimin senedle ilgili boyutları çalışmamızın dışında olup, konunun gerektirdiği ölçüde senedle ilgili hususlara referansta bulunacağız.

A. Telfikin Sözlük Anlamı

Sözlük anlamı itibariyle lefk (لفق) kelimesi, giymek, örtmek, örtünmek ve iki parçayı birbirine birleştirip¹ dikmek² demektir. Aynı kökten gelen telfik (تلفيق) kelimesi birleştirmek, eklemek manalarına gelmektedir. *Ehâdîsü Müleffeka* (أحاديث ملفقة) tamlaması da düzme, yalan sözler anlamındadır.³

Telfik'in sözlük anlamı, kısaca yukarıda zikredildiği şekilde olmakla birlikte, bazı ilim dallarına göre ıstılâhî kullanımı da mevcuttur.

B. Usûl-i Fıkıh ve Furû-î Fıkıh'ta Telfik'in Terim Anlamı

Bir Fıkıh Usulü terimi olarak telfik, bir meselenin hükmünü birden fazla mezhepten seçilen unsurlardan yararlanarak oluşturmak demektir. Fıkıh usulünde bu terimin, en az yükümlülük getiren fıkıh görüşün tercihine dair usul tartışmaları çerçevesinde ortaya çıkmış olabileceği belirtilmiştir.⁴ Bunun yanında, telfik sonucunda birbirine zıt iki hükümlerle amel etme ve

¹ İbn Fâris, Ahmed Ebu'l-Huseyn, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga* (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru'l-fıkr, 1979, V, 257.

² İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem b. Ali, *Lisânü'l-arab*, Beyrut: Dâru sadr, 1414, X, 330.

³ İbn Manzûr, X, 331; Fîruzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005, s.922.

⁴ Telfik'in Usul-i Fıkıh'la ilgili çeşitli boyutları hakkında bilgi için bkz. Kaya, Eyyüb Said, "Telfik", *DİA*, XL, 401-402.

mezheplerle oynama gibi ihtimallerin ortaya çıkabileceği dikkate alınarak, telfik işleminin batıl ve geçersiz olduğu da ifade edilmiştir.⁵

Furû-î fıkhıta farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte, iki veya daha fazla hükmü birleştirme anlamı bütün kullanımlarda müşterektir.⁶

C. Hadis İlminde Telfik'in Terim Anlamı

Hadis ilminde telfikin çeşitli şekillerde uygulanışı söz konusudur. Aslında telfikin, her bir uygulanış şekline göre farklı tariflerini yapmak mümkündür. Bir sonraki başlık altında uygulanış şekillerini ele alacağımız için, burada genel olarak tanımlarını vermek istiyoruz.

Bir tanıma göre telfik, aynı konuda olup da, hocadan alınışları (tahammülleri) açısından farklı özellikleri bulunan hadisleri, bu farklılıklara işaret etmeksizin birleştirilerek tek hadismişi gibi rivayet etmektir.⁷

Tarifte görüldüğü üzere, bir hocadan alınışı itibariyle farklı özellik arzeden aynı konudaki hadislerin tek hadis olarak rivayeti söz konusudur. Aşağıdaki tanımda, bir hadise ait farklı sened ve lafızların birleştirilmesine vurgu yapıldığı görülmektedir:

Farklı isnad ve lafızlarla rivayet edilen bir hadisin isnad ve metinlerinin birleştirilmesine telfik denir. Buna *telfiku'r-rivâyât* adı da verilir. Bu tanıma ilaveten, birbiriyle çelişkili gibi görünen hadisleri te'vil edip uzlaştırmaya *telfiku'l-hadis* denilmekle birlikte,⁸ herhangi bir hadisi ve ihtiva ettiği hükümleri daha iyi anlamak için rivayet metinlerini bir arada değerlendirme⁹ işi için de telfik terimi kullanılmaktadır.¹⁰ Çünkü muhaddisler, telfiki sadece bir hadise âit farklı rivayetlerin sened ve metinlerinin birleştirilmesi anlamında değil; hadisler arası ihtilafı giderme bağlamında *Muhtelifü'l-hadis* ilmi için de *telfiku'l-hadis* tabirini kullanmışlardır.¹¹

⁵ Şafak, Ali, İslam Hukukunda Kaynaklar-İctihad-Müctehid-Mezheb-Taklid ve Telfik Meseleleri Üzerine Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, Ankara-1979, s.27-28.

⁶ Kaya, XL, s.402.

⁷ Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: Hadisevi, 2006, s. 318.

⁸ Erul, Bünyamin, "Telfik", *DİA*, XL, 400.

⁹ Kadı İyaz, Ebu'l-Fadl İyaz b. Musa, *İkmâlü'l-mu'lim bi fevâidi Müslim* (thk. Yahya İsmail), Mısır: Dâru'l-vefa, 1998, III, 128.

¹⁰ Erul, XL, 400.

¹¹ Subhî es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh*, Beyrut: Dâru'l-ilm, 1984, s.111.

D. Telfikin Uygulanış Şekilleri

Daha önce ifade ettiğimiz üzere, telfikin çeşitli şekillerde uygulanışı söz konusudur. Bu uygulanış şekillerini maddeleştirmek suretiyle zikredebiliriz.

1. Ortak isnadı ve tercih edilen metni vermek

Telfikin bu türünde, musannif isnadı ve muhtevası aynı olan bir hadisi iki veya daha fazla şeyhten aldığı belirtiltikten sonra, “Bu hadisin lafzı falana aittir” diyerek ortak isnadı ve tercih ettiği şeyhin metnini vermektedir.¹² Müslim’deki “Bana Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Ebû Kureyb rivayet etti, lafız Ebû Kureyb’indir, dediler ki...” şeklinde başlayan hadis¹³ bunun örneğidir. Telfik’in en yaygın olan bu şeklinin cevazı hususunda ittifak vardır.¹⁴

Bu telfik türünde musannif veya ravi hadisi belli bir senedle zikrettikten sonra, başka bir senedi sevkedip, “onun aynısı” (مثله) veya “onun gibi” (محوه) ibareleriyle metne işarette bulunabilir. İbarelerin kullanımına, rivayetin durumuna ve ravinin zabt sahibi olup olmamasına göre, bu telfik türünün cevazı konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.¹⁵ Müslim’in *Sahih*’i bu türden telfikin örnekleriyle doludur.

2. İki veya daha fazla şeyhten alınan bir hadisi lafzın kime ait olduğunu belirtmeden sevk etmek

Bu telfik türünde musannif, iki veya daha fazla şeyhten aldığı hadisi, lafzın kime ait olduğuna veya kimin ziyade ifade kullanıp kimin eksik rivayet ettiğine dair bir açıklama yapmadan ve herhangi bir lafız farkına da işaret etmeden hadisi rivayet etmektedir.¹⁶ Müslim’in “Bize Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Ebû Kureyb rivâyet etti, ikisi de dedi ki...” isnadıyla naklettiği hadis¹⁷ bu türe ilişkin örneklerden biridir. Bu tarz telfikte lafzın kime âit olduğu açıkça belirtilmediği için, hadisin kendilerinden tahammül edildiği şeyhlerin

¹² İbnü’s-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu’l-hadis* (thk. Nureddin Itr), Dimeşk: Dâru’l-fikr, 1986, s. 223-224; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *Tedribü’r-râvi fî şerhi Takrîbi’n-Nevevî* (thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut: Dâru’l-fikr, 1988, II, 111; Ahmed Naim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* (Mukaddime), I, 474-475.

¹³ Müslim, “İman”, 16.

¹⁴ Erul, XL, 400.

¹⁵ Cezâirî, Tahir b. Sâlih, *Tevcihü’n-nazar ilâ usûli’l-eser*, Mısır: el-Matba’atu’l-cemâliyye, 1910, s. 316

¹⁶ Suyûtî, II,124.

¹⁷ Müslim, “İman”, 15.

rivayet lafızlarında ittifakın bulunması muhtemel olduğu gibi, farklılıkların olması da mümkündür. Mânâ ile rivayeti câiz görenler açısından bu telfik şeklinde sakınca yoktur. Ancak senedinde sika kabul edilmeyen bir ravi varsa bu tür hadislerle ihticac edilmez.¹⁸

3. Lafızlar arası temyizde bulunmaksızın sadece kimlerden alındığına işaret etmek

Bu türde, muhaddis hadisin bir kısmını bir şeyhinden, başka bir kısmını da diğer şeyhinden dinledikten sonra, rivayet ederken her birinden aldığı lafızları temyiz etmeksizin karıştırarak ve mübhem bir şekilde “Bazısı fülândan, diğer bazısı fülândan” diyerek metni her iki şeyhine birden isnad etmektedir.¹⁹

4. İsnadı ve metinleri kısımlar halinde bileştirip farklılıklara (rivayet lafızlarından mürekkep metindeki lafızların kimlere ait olduğuna) dikkat çekmek

Musannif, hadise ait isnadları birleştirdikten sonra metinleri de birleştirmekte veya metnin bir kısmını bir rivayetten, bir kısmını diğerinden alarak her şeyhin lafız farklarına,²⁰ ziyadelerine, “haddesenâ” ve “ahberenâ” gibi rivayet sîgalarına işaret etmektedir. Müslim’in şu hadisi bu türün örneği olarak zikredilir: “Bize Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Muhammed b. Müsennâ ve Muhammed b. Beşşâr rivâyet ettiler. Lafızları birbirine yakındır. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, ‘Bize Gunder, Şu’be’den rivayet etti’ dedi. Diğerleri, ‘Bize Muhammed b. Ca’fer, o Şu’be’den, o da Ebû Cemre’den rivayet etti’ dediler...Ebû Bekir rivâyetinde ‘men verâeküm’ sözü geçmekte, ‘el-mukayyer’ kelimesi bulunmamaktadır.²¹ İbn Cüreyc ve Şu’be b. Haccac’ın sıkça başvurduğu bu telfik şeklini mânâ ile rivâyet taraftarları her ravinin ziyâde ve noksanının bildirilmesi şartıyla caiz görmüşlerdir.²²

5. Ravinin birkaç şeyhten aldığı hadisleri kendi lafızıyla nakletmesi

Bu telfik türünde musannif, isnadı veya muhtevası aynı olan bir hadisi birkaç şeyhten aldığını belirttikten sonra lafızlarının birbirine uygun olduğunu, birbirine yakın olduğunu, birbirini doğruladığını söyleyip onlardan aldığı manayı kendi ifadesiyle nakletmektedir.²³ Alkame b. Vakkas,

¹⁸ Erul, XL, 400.

¹⁹ Cezâirî, s. 318; Ahmed Naim, I, 475.

²⁰ Suyûtî, II, 124.

²¹ Müslim, “İman”, 24.

²² Erul, XL, 400.

²³ İbnu’s-Salâh, s.224.

Urve b. Zübeyr, Said b. Müseyyeb ve Ubeydullah b. Utbe b. Mes'ud'dan her biri Hz. Âişe'den *ifk hadisini* rivayet etmiş, hadisi onlardan nakleden Zührî şöyle demiştir: “Onların her biri bana Hz. Âişe hadisinin bir bölümünü nakletti. Ancak olayı, bir kısmının diğerinden daha iyi bellediğini ve daha esaslı bir şekilde anlattığını gördüm. Ben de olayın her birinin Hz. Âişe'den rivayet ettiği şekli kendilerinden dinleyerek belledim, bir kısmının rivayeti diğerininkini doğruluyordu...”²⁴ Zührî'nin bunun ardından söz konusu hadisi tamamen kendi lafızlarıyla nakletmesi telifkin bu türüne bir örnektir.²⁵

Urve b. Zübeyr'in Misver b. Mahreme ve Mervan b. Hakem'den dinleyip, “Her birinin rivayeti diğerininkini tasdik ediyordu” diyerek naklettiği Hudeybiye Antlaşması'na dair rivayet de böyledir.²⁶ Mânâ ile rivayetin örneklerinden olan telifkin bu şekli, ravilerin adâlet ve zabt yönünden sika kabul edilmesi şartıyla câiz görülmüştür.²⁷ Bu şekilde rivayet edilen hadislerde, sanki mecruh olduğu için ravilerden birinin müphem bırakıldığı zannı ortaya çıkarsa, böyle bir hadisle ihticâcın câiz olmadığı belirtilmiştir.²⁸

Telifkin çeşitleri de diyebileceğimiz uygulanış şekilleri, ana hatları ile yukarıda zikredildiği gibidir. Aktarılan bilgilere bakılırsa, çok erken rivayet dönemlerinde raviler telifke müracaat etmişlerdir. Hadiste telif yapan ilk âlimin Zührî olduğu söylenmişse de ondan önce vefat eden Urve b. Zübeyr, Saîd b. el-Müseyyeb, Ubeydullah b. Abdullah, Hasan-ı Basrî, Atâ b. Ebî Rabah gibi birçok âlim telif yapmıştır. Ancak Zührî'nin diğerlerine göre daha çok telif yaptığı kesindir. Nitekim kendisinden Buhârî 77, Müslim 50, Tirmizî 18, Nesâî 41, Ebû Dâvûd 32, İbn Mâce 21 telifkli hadis rivâyet etmiştir.²⁹

Uygulanış şekilleri dikkate alındığında, telifkin hem senedle hem de metinle ilgili olduğu görülmektedir. Çalışmamızın hacmini dikkate alarak, bundan sonraki başlıklar altında öncelikle, sadece metinle alakalı telif hakkında âlimlerin görüşlerine, daha sonra ise metinle ilgili telif örneklerine yer vereceğiz.

²⁴ Buhârî, “Şehâdât”, 15.

²⁵ Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-hadis* (thk. Ali Hüseyin Ali), Mısır: Mektebetü's-sünne, 2003, III, 211; Cezâirî, s. 317

²⁶ Buhârî, “Şurût”, 15.

²⁷ Cezâirî, s. 317; Erul, XL, 400.

²⁸ Cezâirî, s. 318

²⁹ Erul, XL, 400.

E. Telfik Hakkında Âlimlerin Görüşleri

Telfik, bir musannifin çeşitli kaynaklardan hadis aldığını, hadisin birçok tarikini bildiğini ve rivayetleri birbiriyle karşılaştırdığını göstermesi açısından önemlidir. İhtisar, mütâbaat, tesebbüt, şeyhlerden birinden duyulan lafızların unutulması yüzünden diğerleriyle takviye edilmesi, farklı kimseler tarafından anlatılan meğâzî ve siyerle ilgili hadislerdeki eksikliğin tamamlanması gibi hususlar telfikin faydaları arasında yer almaktadır.³⁰

Hadis âlimlerinin çoğu, sika olan ve rivayet işini iyi bilen kimselerin telfik ile hadis rivayet etmelerinde sakınca görmemiştir.³¹ Lafızların, siyak ve sibakin gelişi güzel birbirine karışmaması için, telfik yapan kişinin hafız, rivâyetinde sağlam, ilgili rivâyet konusunda hocalarının ittifak ve ihtilaf ettikleri noktaları bilen birisi olması şart koşulmuştur.³²

Telfike en fazla müracaat edenler siyer ve meğâzî âlimleri olmakla birlikte,³³ ifadeye göre İmam Mâlik, Hz. Peygamber'e ait sözlerin naklinde telfik yapılmasını hoş karşılamamış, başkalarının beyanlarıyla ilgili rivayetlerde ise bunu câiz görmüştür. Ona göre hadisleri Hz. Peygamber'in tavsiye ettiği şekilde 'işitildiği gibi nakletmek' esastır. Eğer telfik kapısı açık tutulursa, beceriksizler de buna teşebbüs edecek ve hadisleri korumada zorluk çekilecektir. Bununla birlikte İmam Mâlik'in de zaman zaman telfik yaptığı ve telfikli rivayet naklettiği³⁴ belirtilmiştir.³⁵

Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim gibi hadis imamları genellikle telfik yöntemini kabul etmişler ve kendi eserlerinde bu yolla hadis nakletmişlerdir. Bilhassa Müslim telfikin sened ve metin olmak üzere her türünü çokça uygulamıştır. Bu durum, bazıları tarafından onun bir üstünlüğü olarak görülürken, Beyhakî ve Zeynüddîn el-İrâkî gibi âlimler bir eksiklik olarak değerlendirmişlerdir. Ancak Müslim'in çok titiz davrandığı, telfik yaptığına buna ya isnadda ya metnin içerisinde veya sonunda mutlaka işaret ettiği bilinmektedir.³⁶

³⁰ Erul, XL, 400.

³¹ Erul, XL, 401

³² Beşîr Ali Ömer, *Menhecû'l-İmâm Ahmed fî i'lâli'l-hadis*, Vakfû's-selâm, 2005, I, 372.

³³ Sehâvî, III, 212; Cezâîrî, s. 318.

³⁴ Malik, "Nüzûr", 6.

³⁵ Erul, XL, 400-401.

³⁶ Erul, XL, 401; Müslim'deki bazı telfik örnekleri için bkz. "İman", 2, 3, 14, 23, 27, 28, 29, 40, 45, 60, 118, 147.

Telfikin bir hadisin farklı tariklerinin ortaya çıkarılması, bir rivayetteki eksikliğin diğeri vasıtasıyla giderilmesi ve takviye edilmesi, hadisin anlaşılmasındaki faydalı yönlerinin yanısıra, rivayetlerde bazı illetli durumlara sebebiyet vereceğine de dikkat çekilmiştir. Mesela, sika olmayan raviyi gizleme, vicâde ve icâzet gibi yollarla alınan bir hadisi semâ yoluyla almış gibi gösterme, metruk ravilerin meşhur olma arzularını gerçekleştirme gibi hususlar telfike başvurmanın zararlı yönlerindedir.³⁷

Telfikin hem faydalı hem zararlı yönlerine ilişkin genel değerlendirmelerin yanında, uygulanış şekillerine ve rivayetlerin durumuna bağlı olarak yapılmış değerlendirmeler de vardır.

Bazı âlimler ister kasıtlı ister hata ile olsun, telfikle biri mürsel veya mevkuf, diğeri müsned ve merfu iki ya da daha fazla hadisin birleştirilmek suretiyle muttasıl hale getirilmesi, bazı tariklerde idrac ihtimali olan lafız farklarının dikkate alınmaması, ravileri birbiriyle görüşmeyen an'aneli bir rivayetin sırf muhteva birliği gerekçesiyle diğerleriyle birleşmesi ve bu yolla birçok illetin ortaya çıkması ihtimali bulunduğu için hadiste telfiki câiz görmemiştir.³⁸ İfk hadisesiyle ilgili zikretmiş olduğumuz rivayeti, İmam Zührî'nin dört ayrı kişiden dinleyip, tek bir rivayet içinde birleştirerek nakletmesi bu açıdan tenkid edilmiş ve Zührî'nin dört kişinin rivayetini ayrı ayrı nakletmesi gerektiği ifade edilmiştir. İbn Hacer'e göre, Urve ve Alkame b. Vakkas'tan her birinin rivayetinde, Zührî'nin dört kişiden telfik yapmak suretiyle naklettiği rivayete muhâlif hususlar, noksanlıklar ve ziyâde bulunmaktadır.³⁹

Bir hadis kitabının birkaç şeyhten dinlendikten sonra sadece birinin asıl nüshasıyla karşılaştırıp alınmasını, daha sonra hepsinden nakledilmesini bazı âlimler câiz görmüşlerse de, bu uygulama genellikle doğru bulunmamıştır. Hadisleri telfik edilecek iki şeyhten biri sika, diğeri mecruh ise, ikincisinin rivayetinde idrac gibi bir kusurun bulunması muhtemel olduğundan, bunların rivayetlerinin birleştirilmesi de hoş karşılanmamıştır.

³⁷ Erul, XL, 400.

³⁸ Erul, XL, 401.

³⁹ İbn Hacer, ilgili rivayet bağlamında bu muhalefet, noksanlık ve ziyade noktalarının her birine değinmektedir. Bkz. İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379, VIII, 456 vd.; İbn Hacer'in tenkidine benzer eleştirisi için bkz. Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Daru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Trs., XIX, 83.

Ahmed b. Hanbel bu şekilde gelen telifli rivayetleri nakletmiş, ancak sıhhat şartı gözeten Buhârî ve Müslim bunlara itibar etmemiştir.⁴⁰

Telifkin cevazı hususunda lafızların kimlerden alındığının beyan edilip edilmemesine göre değerlendirmeler yapıldığı da görülmektedir. Meselâ bir ravi, hadisin bir kısmını bir şeyhten diğer bir kısmını başka bir şeyhten işitmiş olabilir. Aynı ravi, her bir şeyhten işittiği lafızları ayırmaksızın bir kısmını şu şeyhten, diğer kısmını bu şeyhten aldığını genel bir ifadeyle açıklayarak hadisi rivayet etmişse, bu telifik câiz görülmüştür.⁴¹ Fakat hadisin her bir parçasını sadece tek kişiden rivayet etmiş gibi mübhem bırakarak telif yapılmışsa, iki rivayetten birinde mecruh kişinin bulunması ihtimaline binâen, böyle bir telifle ihticâc olunmayacağı ifade edilmiştir.⁴²

Suyûtî'nin Irâkî'ye atfen belirttiğine göre, Buhârî'nin telifkin bu çeşidinde hocalarından bazılarını zikretmediği ve sadece birini zikretmekle yetindiği ileri sürülerek yukarıdaki görüşe itiraz edilmiştir.⁴³ Buna göre, Buhârî *Sahih*'in "Rikak" bölümünde, Ebû Nuaym'ın⁴⁴ hadisin bir kısmını kendisine tahdis ettiği kaydını düşerek, Ebû Nuaym←Ömer b. Zerr←Mücâhid senediyle⁴⁵ Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini söylemiştir: "Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun, açlığın tesirinden yüzükoyun yatarak ciğerimi yere dayardım..."⁴⁶

Suyûtî, hadisin kendilerinden tahammül edildiği bazı ravilerin düşürülmesinin ve hadisin tamamının birisinden nakledilmesinin uygun olmayacağını belirterek bu itiraza cevap vermektedir. Çünkü bu durumda, adı geçen kişiden işitilmeyen lafızların ona dayandırılarak nakli söz konusudur. Fakat Buhârî'nin yaptığı gibi, hadisin bir kısmını adı geçen kişiden işittiğini açıklarsa, bu uygundur. Nitekim Buhârî, "İsti'zân" bölümünde Ebû Nuaym'dan işittiği kısmı açıklamıştır.⁴⁷ Suyûtî, Buhârî'nin

⁴⁰ Erul, XL, 401.

⁴¹ Sehâvî, III, 211.

⁴² Suyûtî, II, 124.

⁴³ Suyûtî, II, 124.

⁴⁴ Tam adı el-Fadl b. Dükeyn b. Hammâd b. Züheyr olup hicrî 219 yılında vefat etmiştir. Buhârî ondan Ebû Nuaym künyesiyle rivayette bulunmuştur. Bkz. Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef, et-Ta'dîl ve't-tecrîh limen harrace lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh (thk. Ebû Lübâbe Hüseyin), Riyad: Dâru'l-livâ', 1986, III, 1047.

⁴⁵ Senedlerde ok (←) işaretlerinin yönünü bilinçli olarak sola doğru yönlendirdik. Buna göre, ok işaretinin gösterdiği kişi, işaretin sağında kalan kişiden ilgili hadis veya haberi işitmiştir. Bir başka ifadeyle, söz konusu sened bağlamında, ok işaretinin tersine doğru ilerledikçe, zâhire göre hadis veya haberin kaynağına (söyleyenine) ulaşılmaktadır.

⁴⁶ Buhârî, "Rikâk", 17 (VII, 179).

⁴⁷ Buhârî, "İsti'zân", 14 (VII, 131).

“Rikâk” bölümünde zikretmiş olduğu Ebû Nuaym rivayetine atıfla, Buhârî’nin bu rivayeti Ebû Nuaym’ın kitabından vicâde veya icâzet yoluyla almış olabileceğini ya da bu kısmı Ebû Nuaym dışındaki Muhammed b. Mukâtil gibi başka bir şeyhten işitmiş olabileceğini belirtmektedir.⁴⁸

Telfikin hadis uydurma şekillerinden biri olduğu malumdur. İbn Abbas’tan geldiği ifade edilen bir rivayete göre, kendisi şöyle demiştir: “Ensardan bir adamın düğün yemeğindeydik. İçinde patlıcan bulunan bir yemek getirildi. Orada bulunanlardan birisi ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Patlıcan acılık verir.’ Rasûlullah bir lokma patlıcan yedi ve şöyle buyurdu: ‘Patlıcan her hastalığa karşı şifadır ve onda hastalık yoktur.’”⁴⁹

İbn Arrak’ın yaptığı açıklamalara göre, İbnü’l-Cevzî bunu Ahmed b. Muhammed b. Harb el-Mulhamî’den nakletmiş olup, bu onun afetidir. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Horasânî ona mutâbeât etmiş, İbn Hacer *Lisân*’ında onun târikinden senedini zikretmiş; Abdülvehhâb’ı tanımadığını ve metnin mevzu olduğunu belirtmiştir. Hafız b. Nâsiruddîn *ed-Dirâye* isimli cüzünde bu rivayetin senedini zikretmiş; onu Ahmed b. Muhammed b. Harb Mulhâmî’nin ve Abdülvehhâb’ın hocası İbn Hammâd en-Nersî’nin ve senedde onun fevkindeki hiçbir kimsenin tahdis etmediğini belirtmiştir. İbn Arrâk, açıklamalarına devamla, Deylemî’nin *Firdevs*’te biri Ebû Hureyre’den, diğeri Enes’ten gelen patlıcanla ilgili iki muallak rivayete yer verdiğini, bu ikisinin de mevzu olduğunu ve bazı uydurmacıların bu iki rivayeti telfik yapmak sûretiyle bazı ilavelerle tek bir hadis şekline dönüştürdüklerini belirtmiştir.⁵⁰

Nitekim, Rasûlullah’ın defni ve halife seçimiyle ilgili akla aykırı çok çirkin haberlerin kıssacıların telfikiyle meydana getirildiği belirtilmiştir.⁵¹

Burada, hadis kaynaklarının tahkikine ilişkin telfik problemini gündeme getirmek uygun olacaktır. Bir hadisin isnadının hatâen bir başka hadisin metnine dâhil olması telfikle ilgili problemlerden birisidir. Bu problemle ilgili olarak, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inin Şuayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid tarafından tahkiki yapılmış versiyonunda sadece hadis rakamı

⁴⁸ Suyûtî, II, 125.

⁴⁹ İbn Arrâk, Nureddîn Ali b. Muhammed, *Tenzîhu’s-şeri’ati’l-merfû’a ‘ani’l-ahbâri’s-seni’ati’l-mevzû’a* (thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, 1399, II, 238.

⁵⁰ İbn Arrâk, II, 238.

⁵¹ Âmirî, Yahya b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Yahya, *Behcetü’l-mehâfil ve buğyetü’l-emâsil fî telhîsî’l-mu’cizat ve’s-siyer ve’s-şemâil*, Beyrut: Dâru sâdır, Trs., II, 128.

zikredilip de senedi ve metni verilmeyen 3770 numaralı hadis hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

“(Müsned’in) Meymeniyye nüshasında ve Şeyh Ahmed Şâkir baskısında bu hadis şu şekilde geçmektedir: Ebû Sa’îd←İsrâîl←Ebû İshâk←Abdurrahmân b. Yezîd senediyle gelen bir haberde Abdullah b. Mes’ûd şöyle demiştir: Üç kez duâ etmek ve üç kez istiğfârda bulunmak Rasûlullah’ın hoşuna giderdi.

Muhakkiklerin verdiği bilgiye göre, bu hadis yazma nüshaların herhangi birinde vârid olmadığı gibi, *Etrâfu'l Müsned* (I. cilt 182. varak) isimli kitapta Abdurrahmân b. Yezîd başlığı altında da yer almamıştır. Kitab’ın muhakkiki matbû’ nüshanın hâmişinde yaptığı düzeltmede (4/180) isabetli davranmamıştır. Bu hadis 3771 numaralı hadisin isnadının 3769 numaralı hadisin metniyle tedâhülünden dolayı telfike uğramıştır. Şeyh Ahmed Şâkir baskısının numaralandırmasına güvendiğimiz için hadisin numarasını burada olduğu gibi bırakmayı tercih ettik.”⁵²

Muhakkiklerin verdiği bu bilgilere göre, farklı hadislerin sened ve metinlerinin birbirine tedâhülü şeklindeki telfik, sadece rivayet dönemlerine ve rivayet işlemine ilişkin bir problem olmayıp, klasik kaynakların tahkikli versiyonlarında da karşımıza çıkması muhtemel bir problemdir. Böyle bir ihtimale binâen, imkânlar ölçüsünde yazma nüshalardan rivayetlerin kontrolünün yapılması gerekir. Aksi takdirde, bu problem fark edilmeyeceği gibi, tahkikli nüshalarda bu problemi barındıran rivayetlerin bizi hatalı sonuçlara ulaştırması da muhtemeldir.

Telfikle ilgili bu değerlendirmelerden sonra, kaynaklarda metin açısından telfike maruz kalmış olması sebebiyle tenkid edilen bazı rivayet örneklerine ve bunlara ilişkin değerlendirmelere yer vermek istiyoruz.

F. Telfik Sebebiyle Tenkid Edilen Bazı Rivayetler

Kaynaklarda telfike maruz kaldığı gerekçesiyle bazı rivayetler tenkid edilmiştir. Bunlar hakkında “*Lâ asle lehu*” (Aslı yoktur)⁵³ gibi değerlendirmelere ilaveten, zayıf hükmü verildiği de görülmektedir. Açık bir

⁵² Ahmed b. Hanbel, VI, 313 (1. dipnot). Bazı hadislerin isnad ve metinlerinin birbirine karışması şeklindeki telfikin örneklerine aynı eserin çeşitli sayfa ve dipnotlarında değinilmektedir. Örnekler için bkz. X, 271;XXXI, 560; XXXII, 377; XXXVI, 304.

⁵³ Hadis istilâhı olarak bu terim, bilinen bir senedi olmayıp Hadis ilminin verilerine göre mevzu sayılan haberler hakkında kullanıldığı gibi; senedi olsa bile, senedde yalancı birinin bulunması veya metnin açık bir şekilde uydurma olması sebebiyle mevzu kabul edilen haberler hakkında da kullanılır. Bkz. Aydın, s.169.

delil bulunmadığı sürece, herhangi bir rivayet hakkında verilen hüküm kesin olmayıp, ileri boyutta araştırmalara ihtiyaç gösterir. Bu husus dikkate alındığında, telifik sebebiyle tenkide uğrayan rivayetler hakkındaki hükmün nihâî olduğunu söyleyemeyiz. Dolayısıyla ilgili rivayetlerin her birinin müstakil ve detaylı olarak araştırılması gerekir. Çalışmamızın hacmi, her bir rivayetin detaylı ve derin bir şekilde incelenmesine müsait değildir. Biz burada hakkında telifik iddiası bulunan ve bu sebeple tenkid edilen bazı rivayet örneklerine kısaca yer vermek istiyoruz.

1-Ebû Hureyre'den nakle göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden birisi ölümü temenni etmesin. İyilik sahibi (muhsin) biri ise, belki daha fazla hayır yapar. Kötülük sahibi biri ise, belki tövbe eder."⁵⁴

لَا يَتَمَنَّيْ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ إِذَا مُحْسِنًا فَلَعَلَّهُ يَزِدَّادًا، وَإِذَا مُسِيئًا فَلَعَلَّهُ يَسْتَعْتِبُ

Ali el-Kârî, bu hadisin şerhinde İbn Hacer tarafından nakledildiğini belirttiği "Sizin en hayırlınız ömrü uzun ve ameli güzel olandır." (خَيْرَاكُمْ مَنْ طَالَ) (غُمْرُهُ، وَحَسَنَ عَمَلُهُ) hadisini zikretmektedir. Zikrettiği bu hadisin hemen akabinde Ali el-Kârî, bunun aslının olmadığını (فَلَا أَصْلَ لَهُ)، zirâ iki hadisin telifiki olabileceğini ifade etmektedir.⁵⁵ Ali el-Karî'nin bu hadiste telifik bulunduğu iddiası hakkında detaylı bilgi vermediği görülmektedir.

2-Bazı hadislerin isnadlarında ihtilaf bulunmakla birlikte, metinde yer alan telifikten dolayı zayıf addedildiği görülmektedir.

Cabir b. Abdullah'tan rivayete göre, o şöyle demiştir: "Rasûlullah, benim de içinde olduğum bir seriyye gönderdi. Karanlığa yakalandık..." Bu hadiste "Rasûlullah, bize (namazı) iade etmeyi emretmedi, "namazınız yerine gelmiştir" buyurdu" ifadesi de yer almaktadır.⁵⁶

بعث رسول الله - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سَرِيَّةً كُنْتُ فِيهَا، فَأَصَابْنَا ظِلْمَةٌ... وَفِيهِ: " وَلَمْ يَأْمُرْنَا بِالْإِعَادَةِ "

وَقَالَ: " قَدْ أَجْرَأْتَكُمْ صَلَاتَكُمْ "

⁵⁴ Buhârî, "Temennî", 6.

⁵⁵ Ali el-Karî, Ali b. Sultân Muhammed Ebu'l-Hüseyn Nüreddîn, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 2002, III, 1156.

⁵⁶ İbnü'l-Kattân el-Fâsî, Ali b. Muhammed, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm fî Kitâbi'l-ahkâm* (thk. El-Hüseyn Âyet Saîd), Riyad: Dâru Tayyibe, 1997, II, 168.

Verilen bilgilere göre, hadisin isnadında ihtilaf ve zayıflık bulunmaktadır. Hadis iki isnadla iki metnin telifikinden ibârettir. Fakat her birinin çeşitli illetleri bulunmaktadır.⁵⁷ Bu metinlerden biri şöyledir:

“Rasûlullah, benim de içinde bulunduğum bir seriyye gönderdi. Karanlığa yakalanınca, kibleyi bilemedik. İçimizden bir grup dedi ki: ‘Biz kibleyi biliyoruz, kible işte kuzey tarafıdır. Oraya yönelin.’ Bunlar yanıldılar. Bazımız da şöyle dedi: ‘Kible şurası, güney tarafı.’ Bunlar da yanıldı. Sabah olup da güneş doğunca, bu yönlerin kible olmadığı ortaya çıktı. Seferden döndüğümüzde bunu Rasûlullah’a sorduk, Rasûlullah sustu. Ve şu âyet nâzil oldu: ‘Doğu da Batı da Allah’ındır: Nereye dönerseniz dönün Allah’ın yönü orasıdır.’⁵⁸

بعث رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سَرِيَّةً كُنْتُ فِيهَا، فَأَصَابْنَا ظِلْمَةٌ، فَلَمْ نَعْرِفِ الْقِبْلَةَ، فَقَالَتْ طَائِفَةٌ
مَنَا: قَدْ عَرَفْنَا الْقِبْلَةَ، هِيَ هَاهُنَا قَبْلَ الشَّمَالِ، فَصَلُّوا وَخَطُّوا خَطًّا، وَقَالَ بَعْضُنَا: الْقِبْلَةُ هَاهُنَا قَبْلَ الْجَنُوبِ، وَخَطُّوا خَطًّا،
فَلَمَّا أَصْبَحَ، وَطَلَعَتِ الشَّمْسُ، أَصْبَحَتْ تِلْكَ الْخَطُوطُ لغيرِ الْقِبْلَةِ، فَلَمَّا قَفَلْنَا مِنْ سَفَرِنَا، سَأَلْنَا النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ - عَنْ ذَلِكَ، فَسَكَتَ، وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تَوَلَّوْا فَوَجَّهَ اللَّهُ

Bu hadis müstakillen mevcut olup, “Bize (namazı) îade etmeyi emretmedi, ‘namazınız yerine gelmiştir’ buyurdu” (وَقَالَ: قَدْ) فَلََمْ يُأْمَرْنَا بِالْإِعَادَةِ ”، وَقَالَ: قَدْ) ifadesi bulunmamaktadır. Bu ifadenin yer aldığı hadis şudur:

“Biz Rasûlullah’la beraber bir seferdeydik. Bulutlu bir havaya yakalandık. Şaşırıp kible konusunda ihtilaf ettik. Her birimiz namazı bir yöne doğru kıldık. İçimizden biri, konumumuzu bilmemiz için önüne çizgi çekmeye başladı. Bunu Rasûlullah’a zikrettiğimizde, bize (namazı) îade etmeyi emretmedi, ‘namazınız yerine gelmiştir’ buyurdu.”⁵⁹

كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ / - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي مَسِيرٍ - أَوْ سِيرٍ - فَأَصَابْنَا غَيْمٌ، فَتَحِيرْنَا فَاخْتَلَفْنَا فِي الْقِبْلَةِ،
فَصَلَّى كُلُّ رَجُلٍ مَنَا عَلَى حِدَةٍ، وَجَعَلَ أَحَدُنَا يَخْطُ بَيْنَ يَدَيْهِ لِنَعْلَمَ أَمَكُنْتَنَا، فَذَكَرْنَا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ - فَلَمْ يُأْمَرْنَا بِالْإِعَادَةِ، وَقَالَ: قَدْ أَجْرَأْتِكُمْ صَلَاتِكُمْ

⁵⁷ İbnü'l-Kattân el-Fâsî, II, 168.

⁵⁸ Darekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen* (thk. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004, II, 6; Beyhakî, Ahmed b. El-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003, II, 18.

⁵⁹ Hâkim en-Neysâbü'rî, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Ata), Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990, I, 324; Darekutnî, II, 7.

Görüldüğü üzere, bu hadis diğerinden farklıdır. Bu hadiste Rasûlullah'ın da içinde bulunduğu bir gazve söz konusuysa, diğerinde Rasûlullah'ın gönderdiği ancak kendisinin içinde bulunmadığı bir seriyeden bahsedilmektedir.⁶⁰

3-Bazı örneklerde, metin mukayesesi sonucunda, idracın telifik sebebiyle oluştuğuna hükmedildiğini görmekteyiz.

Buhârî, Enes b. Mâlik'ten gelen şu hadisi kitabında tahrir etmiştir:

"Hz. Peygamber bir gazvedeyken şöyle buyurdu: 'Arkamızda Medine'de birtakım insanlar kaldı ki, ne zaman bir dağ yoluna girsek veya bir vadiyi geçsek, onlar da bizimleydiler, mazeretleri onları alıkoydu.'⁶¹

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي غَزَاةٍ، فَقَالَ: «إِنَّ أَقْوَامًا بِالْمَدِينَةِ خَلْفَنَا، مَا سَلَكْنَا شِعْبًا وَلَا وَادِيًا إِلَّا لَا وَهُمْ مَعَنَا فِيهِ، حَبَسَهُمُ الْعُدْرُ

İbrâhim b. Muhammed en-Nâcî'nin Münzirî'nin *et-Terğîb ve't-terhîb*'i üzerine yazmış olduğu kitabında, söz konusu rivâyet bağlamında "Arkamızda Medîne'de bir takım insanlar kaldı ki" (إِنَّ أَقْوَامًا خَلْفَنَا بِالْمَدِينَةِ) ifadesinin Buhârî'nin telifik niteliğindeki lafzı olduğunu belirtmektedir. Bu düşüncesine delil olarak da, yine Buhârî'nin "Meğâzî"de tahririni yaptığı "Rasûlullah Tebük gazvesinden dönüp de Medine'ye yaklaştığında şöyle buyurdu: 'Medine'de birtakım insanlar var ki, ne zaman bir yolda yürüseniz veya bir vadiyi geçseniz, onlar da sizinle beraberdiler.' Dediler ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! (ama) onlar Medine'deler? Buyurdu ki: Mazeretleri onları Medîne'de alıkoydu.'⁶²

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَدَنَا مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: "إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سَرْتُمْ مَسِيرًا، وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ" قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَهَمَّ بِالْمَدِينَةِ، قَالَ: "وَهُمَّ بِالْمَدِينَةِ حَبَسَهُمُ الْعُدْرُ

en-Nâcî'nin belirttiği üzere, bu hadisi Müslim, Câbir kanalıyla rivayet etmiştir. Cabir şöyle demiştir: "Biz bir gazvede Rasûlullah'la beraberdik. O şöyle buyurdu: 'Medîne'de bazı adamlar var. Ne zaman bir yolda yürüseniz veya bir vadiyi geçseniz, onlar da sizinle beraberdi. Onları hastalık alıkoydu.'⁶³ Müslim'in aynı rivayet bağlamında belirttiğine göre, Vekî'nin hadisinde "Onlar sevapta sizin ortağınızdır" lafzı da yer almaktadır. (إِلَّا شَرَكُوكُمْ)

⁶⁰ İbnü'l-Kattân el-Fâsî, II, 168-170.

⁶¹ Buhârî, "Cihad", 35.

⁶² Buhârî, "Meğâzî", 81.

⁶³ Müslim, "İmâre", 159.

(في الأجر).⁶⁴ en-Nacî, bu lafzın da telfik sonucu eklendiğini ifade etmekte; Münzîrî'nin ihmalkâr davrandığına atıfla, bütün bunlara işaret etmesi gerektiğini belirtmektedir.⁶⁵

Zikrettiğimiz bu örnekte, hadis olduğu ifade edilen iki ayrı lafzın tek bir rivayette birleştirilmesi değil, Buhârî'ye âit olduğu belirtilen lafzın idrac sonucunda hadis içerisinde yer aldığı ifade edilmektedir. Durum iddiâ edildiği gibi ise, Buhârî'ye âit olduğu ifade edilen idrac niteliğindeki bu lafzın, hadiste söz konusu olan kapalılığı gidermeye yönelik bir açıklama olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu örnekte kapalılığın izâlesine yönelik müdrec lafız, telfik olarak değerlendirilmiştir.

4-Bazı örnekler bağlamında, ana hadis kaynaklarında telfik suretiyle iki hadis metninin birleştirildiği iddiâ edilmektedir.

İbn Hacer, Buhârî'nin *Sahih*'i üzerine yapmış olduğu *Tağlîku't-ta'lik* isimli çalışmasında “Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kendi kurbanına ortak etti. Sonra ona kurbanın dağıtılmasını emretti” (وقد أشرك النبي صلى الله عليه وسلم عليا في هديه) ⁶⁶ rivayeti bağlamında, “bu söz iki hadisin telfikidir” ifadesine yer vermiştir. Ona göre, bunlardan birincisi, Ata'nın Câbir'den rivayetiyle gelmektedir. Bu rivâyette, Hz. Peygamber Hz. Ali'ye ihramlı olarak kalmasını emretmiş; onu kurbanına ortak etmiştir (أن النبي صلى الله عليه وسلم أمر عليا أن يُقيم على إحرامه) ⁶⁷. İkincisi, Hz. Ali'nin hadisi olup, bu hadiste Hz. Peygamber kendisine kurbanlık develerin başında durmasını ve kurbanın hepsini dağıtmasını emretmiştir⁶⁸ (أن النبي صلى الله عليه وسلم أمره أن يقوم على بدنه وأن يقسم بدنه كلها) ⁶⁹.

Bu örnekte, telfik sûretiyle iki ayrı hadisin tek bir lafızda birleştirildiği iddia edilmektedir. Belirtmek gerekir ki, Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alan “Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kendi kurbanına ortak etti. Sonra ona kurbanın

⁶⁴ Müslim, “İmâre”, 159.

⁶⁵ Nâcî, İbrâhim b. Muhammed el-Hanbelî el-Kabîbâtî, *Ucâletü'l-ımlâi'l-müteyessiratü mine't-teznîb 'alâ mâ veka'a li'l-Hâfiz el-Münzirî mine'l-vehm ve gayrihi fi kitâbihi et-Terğîb ve't-terhîb* (thk. İbrahim Hmmed er-Reyyis – Muhammed b. Abdullah el-Kannâs), Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1999, I, 163-164.

⁶⁶ Buhârî, “Vekâle”, 1.

⁶⁷ Buhârî, “Şerike”, 15.

⁶⁸ Buhârî, “Hac”, 121.

⁶⁹ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Tağlîku't-ta'lik 'alâ Sahîhi'l-Buhârî* (thk. Said Abdurrahman Musa el-Kazekî), Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1405, III, 293.

dağıtılmasını emretti” (وقد أشرك النبي صلى الله عليه وسلم عليا في هديه ثم أمره بقسمتها) ⁷⁰ lafzı, zâten Buhârî tarafından hadis olarak nakledilmemektedir. Söz konusu lafız, Buhârî'nin bab başlığında hadislerden çıkarmış olduğu hükmü senedsiz olarak ta'likan zikretmesinden ibârettir. Bu da Buhârî'nin *Sahih*'teki fıkhnın bâriz özelliklerinden biridir. Dolayısıyla bu örnekte, iki ayrı hadisin tek rivayet halinde birleştirilmesi değil, Buhârî'nin farklı hadislerden çıkardığı hükmü kendi ifadesiyle zikri söz konusudur.

5-Hadis ilmi dışındaki ilim dallarına ait kitaplarda bulunan hadislerin ana hadis kaynaklarındaki yerlerine işaret eden tahrir türü çalışmalarda, telifte maruz kalmış rivayetlere işaret edildiği görülmektedir. Bu bakımdan, tahrir türü çalışmalar, sadece hadislerin kaynaklardaki yerlerine işaret etmekle kalmamakta; bunun yanında konu edildiği kitaplardaki rivayetlerin metin açısından da tenkid ve değerlendirmesini yapmaktadır.

a-İlk örneğimiz İmam Gazâlî'nin *İhyâu ulûmi'd-dîn* isimli eserinde geçen bir rivayettir. Gazâlî'nin *İhya*'da yer verdiği bir hadise göre, Cebrâil gelip Hz. Peygamber'e şöyle demiştir:

“Allah'ın sana selamı var, şöyle buyurmaktadır: ‘Bu dağları altın yapmamı, her nerede olursan seninle olmasını ister misin?’ Rasûlullah başını önüne eğip sustuktan sonra şöyle buyurdu: ‘Ey Cibrîl! Dünya evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Dünyanın malını aklı olmayan toplar.’ Bunun üzerine Cebrâil Hz. Peygamber'e dedi ki: ‘Ey Muhammed! Allah seni sağlam söz ile sabitledi.’”⁷¹

أَنْ جِبْرِيلُ نَزَلَ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَيَقُولُ: أَتُحِبُّ أَنْ أَجْعَلَ هَذِهِ الْجِبَالَ ذَهَبًا وَتَكُونَ مَعَكَ أَيَّتِمًا كُنْتَ، فَأَطْرَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ «يَا جِبْرِيلُ، إِنَّ الدُّنْيَا دَارٌ مِنْ لَا دَارَ لَهُ وَوَمَالٌ مِنْ لَا مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مِنْ لَا عَقْلَ لَهُ» فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: يَا مُحَمَّدُ ثَبَتَكَ اللَّهُ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ

İrâkî'nin verdiği bilgiye göre, bu rivayet iki hadisin telifinden ibarettir. Tirmizî'nin Ebû Ümâme'den rivayetine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Rabbim Mekke vadisini altın yapmayı bana teklif etti. Ben de dedim ki: ‘Ey Rabbim, hayır (ben bunu istemiyorum), fakat ben bir gün tok olurum, bir gün aç kalırım...” (ولكن) عرض علي ربي ليجعل لي بطحاء مكة ذهبا، قلت: لا يا رب، ولكن) Tirmizî bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.⁷² Ahmed b.

⁷⁰ Buhârî, “Vekâle”, 1.

⁷¹ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, Trs., IV, 195.

⁷² Tirmizî, “Zühhd”, 35.

Hanbelî'n Hz. Aîşe'den rivayetiyle ⁷³ hadis şu şekildedir: "Dünya evi olmayanın evidir..." (الدُّنْيَا دَارٌ مِنْ لَا دَارَ لَهُ)⁷⁴

b- İbn Hacer, Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfi'î'nin *eş-Şerhu'l-kebîr* adıyla meşhur olan ahkam hadislerini muhtevî kitabına yaptığı tahrir çalışmasında şu rivayete yer vermektedir:

"Hz. Peygamber misk kullanırdı. Misk onun en sevdiği kokuydu."⁷⁵

أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَسْتَعْمِلُ الْمِسْكَ، وَكَانَ أَحَبَّ الطِّيبِ إِلَيْهِ

İbn Hacer, bu rivayetin iki hadisin telfikinden ibaret olduğunu belirttiikten sonra, Hz. Âişe'den gelen *Sahihayn*'daki versiyonlarına dikkat çekmektedir.⁷⁶ Buhârî'deki rivayete göre hadisin lafzı şöyledir:

"Hz. Peygamber ihramlıyken, onun saç ayırımındaki koku pırlıtısını sanki görür gibiydim."⁷⁷

كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبَيْصِ الطِّيبِ فِي مَفْرَقِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، وَهُوَ مُحْرَمٌ

Müslim ise, hadisi misk (المسك) lafzıyla rivayet etmiştir.⁷⁸ İbn Hacer, "Misk onun en sevdiği kokuydu" (كَانَ أَحَبَّ الطِّيبِ إِلَيْهِ) lafzına açıkça rastlamadığını, Müslim, Tirmizi, İbn Hibbân ve Ebû Davud'un Ebû Said el-Hudrî'den çeşitli tariklerle merfu olarak "Kokunun en hoşu misktir" (أَطْيَبُ الطِّيبِ الْمِسْكَ) hadisini naklettiklerini belirtmektedir.⁷⁹

c-Burhâneddîn el-Merginânî'nin (593/1197) hanefî fıkına dair eseri olan *el-Hidâye* üzerine yapmış olduğu *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye* isimli tahrir çalışmasında İbn Hacer, şu rivayetin iki hadisin telfikinden ibaret olduğunu söylemektedir:

⁷³ Ahmed b. Hanbel, VI, 71.

⁷⁴ Irâkî, Ebu'l-Fadl Zeynüddîn, *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-ahbâr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005, s. 1547.

⁷⁵ Rafî'î el-Kazvîni, Abdülkerim b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebîr*, Dâru'l-fîkr, yy., Trs., I, 42, 193.

⁷⁶ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *et-Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'iyi'l-kebîr* (thk. Ebû Asım Hasen b. Abbas b. Kutub), Mısır: Müessesetü Kurtuba, 1995, I, 51.

⁷⁷ Buhârî, "Gusl", 14.

⁷⁸ Müslim, "Hac", 45.

⁷⁹ İbn Hacer, *et-Telhîsü'l-habîr*, I, 51. Aynı eserde telfik durumuna işaret edilen başka rivayet için bkz. I, 75; IV, 224.

“Rasûlullah ashabına hac için ihrama Mekke’nin içinde girmelerini emretti. Hz. Âişe’nin kardeşine (Abdurrahman b. Ebû Bekir) Âişe’ye Ten’im’den itibaren (ihrama girerek) umre yaptırmasını emretti.”⁸⁰

أَمْرَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَحْرَمُوا بِالْحَجِّ مِنْ جَوْفِ مَكَّةَ وَأَمْرَ أَخَا عَائِشَةَ أَنْ يَعْمَرَهَا مِنْ

التَّعْنِيمِ

İbn Hacer’in ifadesine göre, bu rivayette telif yapmak sûretiyle bir araya getirilen hadislerden birincisi Müslim’in, Câbir ve Ebû Saîd’ten tahricle, sahabenin Batha’dan itibaren tehliil yaptıkları (أَحْمَ أَهْلُوا مِنَ الْبُطْحَاءِ) rivayetidir. Bu rivayette ise emir sadedinde açık bir ifade yoktur. İkincisi ise müttefekun aleyh olup Hz. Aîşe’den gelmektedir. Buhârî’deki rivayet “Ey Abdurrahman! Kızkardeşini götür, ona ten’im’den itibaren umre yaptır”⁸¹ (يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ اذْهَبْ) يا عبد الرحمن (بأختك فأعمرها من التَّعْنِيمِ) lafzıyladır.⁸²

d-Son örneğimiz, yine hanefî fıkına âit Burhâneddîn el-Merginânî’nin *el-Hidâye*’sinin hadisleri üzerine tahrîc çalışması olan Zeylaî’nin *Nasbu’r-râye* isimli eserinde işâret ettiği rivayettir. Zeylaî, *Nasbu’r-râye*’de şu rivâyeti değerlendirmeye konu eder:

“(Hayvan kesimi konusunda) Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Tırnak ve dişin haricinde, kan akıtan ve damarları kesen her şey. Onlar (diş ve tırnak) Habeş halkının bıçağıdır.”⁸³

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "كُلُّ مَا أَنْهَرَ الدَّمَ، وَأَفْرَسَى الْأَوْدَاجَ، مَا خَلَا الطُّفْرَ، وَالسِّنَّ، فَإِنَّهَا مَدَى الْحَبَشَةِ

Bu rivayetin akabinde Zeylaî, onun iki hadisin telifi olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁸⁴ Altı imam’ın Râfi’ b. Hadîc’ten rivayetine göre, o şöyle demiştir: “Biz Rasûlullah’la birlikte bir seferdeydik. Dedim ki: ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Biz gazveye çıkarız, yanımızda da bıçak olmaz.’ Buyurdu ki: ‘Diş veya tırnakla olmadığı sürece, kan akıtılan ve üzerine

⁸⁰ Merginânî, Burhâneddîn, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti’l-mübtedi* (thk. Talâl Yusuf), Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-arabî, Trs., I, 134.

⁸¹ Buhârî, “Hac”, 3.

⁸² İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali, *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdîsi’l-Hidâye* (thk. Seyyid Abdullah Haşim el-Yemânî), Beyrut: Daru’l-ma’rife, Trs., II, 7. Telifke uğradığı iddia edilen diğer rivayet örnekleri için bkz aynı eser II, 202, 207, 218.

⁸³ Zeylaî, Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu’r-râye li ehâdîsi’l-Hidâye*, Beyrut: Müessesetü’r-reyyân, 1997, IV, 186.

⁸⁴ Zeylaî, IV, 186.

Allah'ın isminin anıldığı şeyi yiyin. Size bundan haber vereceğim. Dişe gelince, o kemiktir. Tırnak ise Habeşlilerin bıçağıdır.”⁸⁵

قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَكُونُ فِي الْمَعَارِ فِي فَلَا تَكُونُ مَعَنَا مُدَى، فَقَالَ: "مَا أَنْهَرَ الدَّمَ، وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ، فَكُلُوا، مَا لَمْ يَكُنْ سِنًّا أَوْ ظُفْرًا"، وَسَأَحَدَيْتُكُمْ عَنْ ذَلِكَ، أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ، وَأَمَّا الظُّفْرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ

Zeylaî'nin belirttiğine göre,⁸⁶ ikinci rivâyeti ise İbn Ebî Şeybe, *Musannef*inde Ebû Hâlid el-Ahmer ← İbn Cüreyc ← Bir kişi ← Rafî' b. Hadîc kanalıyla nakletmiştir. Bu rivayette Rafî' şöyle demiştir: Rasûlullah'a (kesici ağaç vb.) kabuğuyla hayvan boğazlamayı sordum. Şöyle buyurdu: 'Diş veya tırnak haricinde damarları kesen her şey.'⁸⁷

قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الدَّنْحِ بِاللَّيْطَةِ، فَقَالَ: "كُلْ مَا أَقْرَى الأَوْدَاجَ إِلَّا سِنًّا أَوْ ظُفْرًا

Zeylaî'nin İbnü'l-Kattân'a atfen belirttiğine göre bu, Müslim'in Süfyân es-Sevrî ← babası Said b. Mesrûk ← Abbâbe b. Rifâ'a b. Râfi' b. Hadîc ← dedesi Râfi' b. Hadîc senediyle naklettiği bir hadistir. Süfyân es-sevrî'nin kardeşi Ömer de bunu rivayet etmiştir. Fakat hadisın ittisalinde ve "Dişe gelince, o kemiktir" (أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ) lafzının Hz. Peygamber'in sözü olup olmadığı noktalarında şüphe bulunmaktadır.⁸⁸

Ebû Davud'un Ebu'l-Ahves ← Saîd b. Mesrûk ← Abâbe b. Rifâ'a b. Râfi' ← babası Rifâ'a b. Râfi' ← dedesi Râfi' b. Hadîc'ten rivayetine göre, o şöyle demiştir: "Rasûlullah'a geldim ve dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz yarın düşmanla karşılaşacağız. Yanımızda bıçak yok. Çakıl taşıyla ve ağaç kabuğuyla boğazlayalım mı? Buyurdu ki: Diş veya tırnak olmadığı müddetçe, kan akıtılan ve üzerine Allah'ın isminin anıldığı şeyi yiyin." Rafî' dedi ki: Size bundan haber vereceğim. Dişe gelince, o kemiktir. Tırnağa gelince, o da Habeşlilerin bıçağıdır."⁸⁹

⁸⁵ Buhârî, "Şerike", 3; Müslim, "Edâhî", 20.

⁸⁶ Zeylaî, IV, 186.

⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr, *Musannef* (thk. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad: Meketebetü'r-rüşd, 1409, IV, 253.

⁸⁸ Zeylaî, IV, 186.

⁸⁹ Ebû Dâvud, "Edâhî", 15.

قَالَ: أَتَيْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُقُلْتُ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَلْقَى الْعَدُوَّ عَدَاً، وَلَيْسَ عِنْدَنَا مُدَى، أَفَتَدْبِخُ بِالْمَرْوَةِ، وَشِقَّةِ الْعَصَا؟ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "مَا أَنْهَرَ الدَّمَ، وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ، فَكُلُوهُ، مَا لَمْ يَكُنْ سِنًّا، أَوْ ظُفْرًا" قَالَ رَافِعٌ: وَسَأَحْدِثُكُمْ عَنْ ذَلِكَ، أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ، وَأَمَّا الظُّفْرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ

Bu rivayette Abbâbe ile Rafi' arasında Rifâ'a ziyadesi mevcuttur. Aynı zamanda rivayette "dişe gelince.." (أَمَّا السِّنُّ) lafzı Rafi'in sözü olarak sabittir. Müslim'in Süfyân es-Sevrî'den yaptığı rivayette bu lafız yoktur. Süfyân'ın kardeşi Ömer'in babasından rivayetinde, Abbâbe'nin dedesi Râfi'den işitmesi söz konusu edilmiştir.⁹⁰ Fakat rivayet bu şekilde mu'an'an olarak gelmektedir. Her ne kadar Tirmizi, Abbâbe'nin dedesi Rafi'den işittiğini söylese de, Ebu'l-Ahves, bu iki şahıs arasında başka birinin olduğunu söylemiştir. Müslim'in rivayetinde أَمَّا السِّنُّ lafzının Rasûlullah'a âit olması söz konusu değildir. Ebu'l-Ahves, bunun Râfi'in sözü olduğunu beyan etmiştir.⁹¹

Tahric türü kitaplarda telfike maruz kaldığı ileri sürülen dört örnek rivayete yer verdik. Bu örnekler, tahric çalışmalarında rivayetlerin, telfik başta olmak üzere çeşitli açılardan tenkid ve değerlendirmelere konu edildiğini göstermektedir.

Sonuç

Telfik, hadis ulemasının birçok kaynaktan hadis aldığını, bu hadislerin birçok tarikini bildiğini ve muâraza adını verdiğimiz yöntem dâhilinde rivayetleri birbiriyle karşılaştırdığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu sayede, metinler arası karşılaştırmalar yapılmış, rivayetlerin birisindeki eksiklik diğeri vasıtasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Hadis âlimleri, telfik ile hadis rivayet edecek olan kişinin sika ve rivayet ehliyetine sahip olmasını şart koşmuşlar; bu vesileyle, rivayete ehil olmayan birinin elinde telfikin hadislerde meydana getireceği illet ve zararlara dikkat çekmişlerdir.

Telfikin en fazla siyer ve meğâzî alanında yapıldığı belirtilmekle birlikte, İmam Mâlik gibi bazı âlimler, Hz. Peygamber'in sözlerinde bunun uygulanmasının isabetli olmayacağını ifade etmişlerdir. Fakat zikrettiğimiz örnekler her türden rivayetin telfikin konusu olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim gibi büyük hadis imamlarının bu sûretle hadis rivayet ettikleri de belirtilmiştir. Verilen bilgiler, muhaddislerin rivayet dönemlerinde telfike müracaat ettiklerini

⁹⁰ Müslim, "Edâhî", 22.

⁹¹ Zeyla'î, IV, 187.

göstermektedir. Rivayet dönemlerinde telfike müracaat edilmiş olsa da, telfikin durumuna ve uygulanış şekline göre âlimlerin uyarı ve değerlendirmelerde buldukları görülmektedir.

Hadis imamlarının telfik yapmak sûretiyle rivayette buldukları şeklindeki genellemeci değerlendirmelere karşı ihtiyatlı olmak ve hakkında bu türden iddiaların dile getirildiği her bir rivayeti detaylı olarak tetkik etmek gerekir. Zirâ herhangi bir imamın telfike başvurduğu yönündeki iddialar, bazen hak etmediği halde onu töhmet altına sokabilir. Tahammül edilene sadâkat gösterilmesi gerektiği durumda, sanki hadis imamı kasıtlı olarak rivâyetleri tebdil ve tağyire tabi tutmuş gibi bir sonuç ortaya çıkabilir. Meselâ zikretmiş olduğumuz örneklerin bazısında, Buhârî'nin telfikte bulunduğu iddiası dile getirilmiştir. Bu iddialar incelendiğinde görülmüştür ki, Buhârî ya hadisteki kapalılığı gidermek için açıklama niteliğinde müdrec bir lafza yer vermiş ya da hadislerden çıkardığı hükmü kendi sözü olarak bab başlığında zikretmiştir. Buna rağmen, söz konusu hususlar tâlî kaynaklarda telfik olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla ilgili rivayetlere yapılan değerlendirmelerde telfik ile kastedilen, iki ayrı hadisin tek bir metin halinde birleştirilmesi değildir. Herhangi bir yanlış değerlendirmede bulunmamak için, diğer hadis imamları hakkındaki telfik iddiâlarının da her bir rivayet ve rivâyetin kitap içindeki durumu bağlamında ayrı ayrı incelenmesi gerekir. Bu bağlamda, kaynaklarımızda telfike maruz kaldığı gerekçesiyle bazı rivayetlerin aslının olmadığı veya zayıf olduğu yönünde değerlendirmelerin bulunduğunu ifade etmeliyiz. Telfike maruz kaldığı gerekçesiyle bu türden değerlendirmelere konu olan her bir rivayet de ileri boyutta araştırmalara ihtiyaç göstermektedir.

Malum olduğu üzere, hadis tenkid geleneğinin sened üzerine kurulu olduğu, muhaddislerin hadis tenkidinde metne değil de, senede ve rical tenkidine ağırlık verdikleri sıkça dile getirilmektedir. Ancak, tahrir türü çalışmalarda, sened ve ricalle ilgili değerlendirmelere ilaveten, metinle ilgili değerlendirmelerin mevcudiyeti de gözardı edilmemelidir. Telfike ilişkin yapmış olduğumuz taramalar, söz konusu tahrir çalışmalarının metin tenkidine dair değerlendirmeleri de ihtiva ettiğini göstermektedir. Zikrettiğimiz örneklerde görüldüğü üzere, bu değerlendirmeler, sadece tahrir çalışmalarının konu edindiği kitaplardaki hadislerin durumuna yönelik olmayıp, aynı zamanda hadislerin ana kaynaklardaki durumuyla da ilgilidir. Bu husus dikkate alınırca, tahrir türünün ilk örneklerinden sayılan kitapların her biri müstakil olarak, metin tenkidinin hem telfikle hem de diğer boyutlarıyla ilgili araştırma ve incelemelere konu olabilir.

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL, *Müsned* (thk. Şuayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid), Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001, I-L.
- AHMED NAİM, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* (Mukaddime), Ankara: DİB Yayınları, 1982.
- ALİ EL-KÂRÎ, Ali b. Sultân Muhammed Ebu'l-Hüseyn Nüreddîn, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 2002, I-IX.
- ÂMİRÎ, Yahya b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Yahya, *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fi telhîsi'l-mu'cizat ve's-siyer ve's-şemâil*, Beyrut: Dâru sâdır, Trs., I-II.
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: Hadisevi, 2006.
- AYNÎ, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Daru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Trs., I-XXV.
- BÂCÎ, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh limen harrace lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh* (thk. Ebû Lübâbe Hüseyin), Riyad: Dâru'l-livâ', 1986, I-III.
- BEŞİR ALİ ÖMER, *Menhecü'l-İmâm Ahmed fi'l-lâli'l-hadîs*, Vakfû's-selâm, 2005, I-II.
- BEYHAKÎ, Ahmed b. El-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdülkadir Atâ), Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003, I-X.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları-1992, I-VIII.
- CEZÂİRÎ, Tahir b. Sâlih, *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, Mısır: el-Matba'atu'l-cemâliyye, 1910.
- DÂREKUTNÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen* (thk. Şuayb el-Arnaût), Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004, I-V.
- EBÛ DÂVUD, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları-1992, I-V.
- ERUL, Bünyamin, "Telfik", *DİA*, İstanbul: 2011, XL, 400-401.
- FÎRUZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005.

- GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, Trs., I-IV.
- HÂKİM EN-NEYSÂBÛRÎ, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Ata), Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990, I-IV.
- İRÂKÎ, Ebu'l-Fadl Zeynüddîn, *el-Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-ahbâr*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005.
- İBN ARRÂK, Nureddîn Ali b. Muhammed, *Tenzîhu's-şeri'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbârî's-şeni'ati'l-mevzû'a* (thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1399, I-II.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr, Musannef (thk. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad: Meketebetü'r-rüşd, 1409, I-VII.
- İBN FÂRÎS, Ahmed Ebu'l-Huseyn, *Mu'cemü mekâyîsi'l-lüga* (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru'l-fikr, 1979, I-VI.
- İBN HACER, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye* (thk. Seyyid Abdullah Haşim el-Yemânî), Beyrut: Daru'l-ma'rife, Trs., I-II.
- İBN HACER, *et-Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'yyi'l-kebîr* (thk. Ebû Asım Hasen b. Abbas b. Kutub), Mısır: Müessesetü Kurtuba, 1995, I-IV.
- İBN HACER, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379, I-XIII.
- İBN HACER, *Tağlîku't-talîk 'alâ Sahîhi'l-Buhârî* (thk. Said Abdurrahman Musa el-Kazekî), Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1405, I-V.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânü'l-arab*, Beyrut: Dâru sadr, 1414, I-XV.
- İBNU'S-SALÂH, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs* (thk. Nureddin Itr), Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1986.
- İBNU'L-KATTÂN EL-FÂSÎ, Ali b. Muhammed, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm fî Kitâbi'l-ahkâm* (thk. El-Hüseyn Âyet Saîd), Riyad: Dâru Tayyibe, 1997, I-VI.
- KADI İYAZ, Ebu'l-Fadl İyaz b. Musa, *İkmâlü'l-mu'lim bi fevâidi Müslim* (thk. Yahya İsmail), Mısır: Dâru'l-vefa, 1998, I-IX.
- KAYA, Eyyüb Said, "Telifik", *DİA*, İstanbul: 2011, XL, 401-402.

- MALİK b. Enes, *el-Muvatta*, İstanbul: Çağrı Yayınları-1992, I-II.
- MERGİNÂNÎ, Burhâneddîn, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî* (thk. Talâl Yusuf), Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Trs., I-IV.
- MÜSLİM b. Haccac el-Kuşeyrî, Ebu'l-Huseyn, *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları-1992, I-III.
- NÂCÎ, İbrâhim b. Muhammed el-Hanbelî el-Kabîbâtî, *Ucâletü'l-implâi'l-müteyessiratü mine't-teznîb 'alâ mâ veka'a li'l-Hâfiz el-Münzirî mine'l-vehm ve gayrihi fî kitâbihi et-Terğîb ve't-terhîb* (thk. İbrahim Hammad er-Reyyis – Muhammed b. Abdullah el-Kannâs), Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1999, I-V.
- RAFÎ'Î EL-KAZVÎNÎ, Abdülkerim b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebîr*, Dâru'l-fikr, yy., Trs., I-XII.
- SEHÂVÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-hadîs* (thk. Ali Hüseyin Ali), Mısır: Mektebetü's-sünne, 2003, I-IV.
- SUBHÎ ES-SÂLÎH, *Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh*, Beyrut: Dâru'l-ilm, 1984.
- SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut: Dâru'l-fikr, 1988, I-II.
- ŞAFAK, Ali, İslam Hukukunda Kaynaklar-İctihad-Müctehid-Mezheb-Taklid ve Telfik Meseleleri Üzerine Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, Ankara-1979, s.1-36.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, I-V.
- ZEYLA'Î, Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye*, Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1997, I-IV.

